

Az álmok költője: Stéphane Mallarmé

A 19. század második felének francia költészetéből általában [Baudelaire-t](#), Verlaine-t és Rimbaud-t szoktuk emlegetni, mivel az ő életművük tartalmaz néhány viszonylag könnyen értelmezhető verset, melyekből általános képet kaphatunk a kor irodalmi-művészeti gondolkodásáról. A triász mögött népszerűségben jóval elmarad Stéphane Mallarmé nehezen befogadható újításaival.

A Párizsban, 1842. március 18-án született Mallarmé életrajzát eseménytelennek szokás tartani, ám a megállapítás csak részben állja meg a helyét. Igaz: míg az említett pályatársak hangos és önpusztító botrányokkal fejezték ki megvetésüket a nyárspolgáriság iránt, Mallarmé látszólag belesimult abba. Nevéhez nem fűződtek kifizetetlen adósságok, szétzilált házasságok, csavargással töltött évek vagy börtönbüntetések – mondhatni tisztességes polgári életet élt. Ugyanakkor munkássága nem véletlenül távolodott el a hétköznapi világától. Miután ötévesen átélte édesanyja halálát, azt is el kellett fogadnia, hogy apja rövidesen újranősült. Mélyen vallásos nagyszüleinél nevelkedett, tanulmányait internátusokban végezte. Fájdalmában egyedül maradván az olvasásba és az imádkozásba menekült.

Stéphane Mallarmé portréja. (Kép forrása: [Wikipedia, French Portraits 1900](#))

Korán eldöntötte: nem fog hivatalnok apjára hasonlítani. Nem lázadt fel látványosan vagy szökött el otthonról, mint például Rimbaud, csak a költészetbe és a vallásosságba vonult el, miközben kifelé közönyösnek, már-már bántóan távolságtartónak mutatkozott. Tizenkét évesen

jelentette ki: Béranger lesz (tehát költő) vagy püspök. Döbbsent családja igyekezett lebeszélni eltökélttségéről. A fiatalember nem sokkal később ismerkedett meg Baudelaire, az ő fordításában pedig Poe írásaival, s ez végleg eldöntötte sorsát. Egyelőre azonban újabb nehéz évek köszöntöttek rá: 1857-ben húga, 1863-ban apja is meghalt.

Noha érettségije után hivatalnoki állást vállalt, megnyugtatta környezetét, valójában angolul akart tanulni, hogy eredetiben olvashassa Poe-t. Hamarosan bejelentette: angoltanár szeretne lenni.

A család féltette őt a tanárok szerény megélhetésétől, de most már nem tudta megállítani. Mallarmé 1862 és 1863 között Nagy-Britanniában tartózkodott, s megszerezte nyelvtanári oklevelét. 1863-ban feleségül vette Maria Gerhardtot, s ezzel újabb borsot tört szeretteinek orra alá, mivel azoknak nem tetszett, hogy a lány szegény nevelőnő volt, ráadásul német. A házasság tartósnak bizonyult, de nem mintaszerűnek, leginkább Mallarmé kicsapongásai miatt. A párnak 1864-ben egy lánya, 1871-ben pedig egy fia született, ám az utóbbi 1879-ben elhunyt. Az eset fokozta Mallarmé meggyőződését a való élet rútságáról.

A költő először vidéki városokban tanított. Munkáját 1871-től Párizsban folytatta. Nem volt kiemelkedő tanáregyéniség, de legalább megélhetését sikerült biztosítania. Ettől kezdve valóban nem történtek vele regénybe illő események.

A lírának élt, minden értelemben: alkotóként, elméletíróként, új tehetségek felfedezőjeként és útmutatójaként. Híre lassan nőtt, mivel kevesen értették meg; ő maga nem is vágyott szélesebb ismertségre, kizárólag az elkötelezettekkel és az igazán nyitottakkal óhajtott foglalkozni.

Elzárkózása munkájában és kapcsolataiban illeszkedett a kor hangulatához: a poroszok ellen elvesztett háborúban s az azt követő összeomlásban megtépázott tekintélyű Franciaország művészei a Harmadik Köztársaság jelenét is megvetették. Az olyanok, mint Zola vagy Maupassant a flaubert-i hagyományt ápták tovább, s bátran-ridegen néztek szembe hazájuk nyereszkes államhatalmával, korrupciójával, gyarmati politikájának visszásságaival. A Mallarméhoz hasonlók ellenben gögös undorral fordultak el a kiábrándító valóságtól, s a fantázia addig ismeretlen tartományainak feltérképezésére indultak.

Bizonyos biográfiák szerint Mallarmé 1880-tól rendezte meg nevezetes kedd délutánjait a Rue de Rome-on lévő lakásán. Ilyenkor elvbarátaival, tanítványaival vette körül magát. A résztvevők műveiket olvasták fel egymásnak, s éjszakába nyúlóan vitatkoztak a művészetéről. Nemcsak az irodalom, hanem a többi művészet művelői is kaphattak meghívást, amennyiben munkájukban eredetiségre és megújulásra törekedtek. A vendégek között találjuk a kiszámíthatatlan Verlaine-t, Paul Valéry-t, a Mallarmé-örökség leghűségesebb folytatóját, valamint a francia kultúráért rajongó külföldieket is, mint Oscar Wilde vagy Stefan George. A központban persze mindig Mallarmé állt papos-tanári kinyilatkoztatásaival, tiszteletet parancsoló verseivel.

Manet festménye Mallarméről, 1876 (Forrás: [Wikipedia](#)).

Mallarmé költeményeit már a maguk korában is kevesen olvasták. Állítólag a tanár úr hívei sem értették őket, inkább hangzásuknak adták át magukat. Elfogadottságukért Verlaine tett sokat az 1884-ben kiadott *Az elátkozott költők* című kötetével, melyben saját maga mellett olyan lírikusokat mutatott be, mint Rimbaud és Mallarmé. Dacára minden tiszteletnek, iszákosságával és züllöttségével Verlaine saját magát tette hírhedtté, s a „költészet pápája” cím óhatatlanul a visszafogott és elvű Mallarmé kitüntetése lett.

Jellemző, ahogy az 1860-as években pályakezdő Mallarmé szembeszállt az akkoriban divatos parnasszizmussal. A parnasszisták, tiltakozásul a romantika szertelensége ellen, világosan és tárgyilagosan írtak. Mallarmé azonban a líra feladatát már ekkor sem az egyértelműségben, hanem a sejtetésben látta. A határozott körvonalú leírás szerinte megfosztja az olvasót a képzelet örömétől. A költő amúgy sem mondhat el mindent, hiszen arról, amiről ír, maga is csak benyomásokat szerzett, ezért a legtöbb, amit tehet, ezeknek a benyomásoknak az érzékeltetése. Ily módon az olvasó része lesz az alkotómunkának, gondolataival, érzelmeivel, hangulatával kell kiegészítenie a verset. – Mallarmé azonban tanult is a parnasszistáktól: a versformák hibátlan, virtuóz használatát.

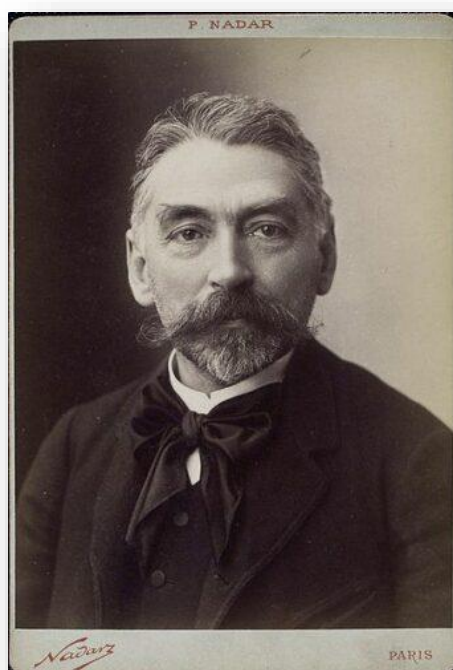
Első vállalt és közzétett versein (a korábbiakat megsemmisítette) még érezhető Baudelaire és Poe hatása, ám a költő hamarosan megszabadult ettől. Érett költeményeinek mondanivalója nem foglalható össze a mindennapi értelem síkján, vagy csak semmitmondó általánosságokban fogalmazható meg.

Mallarmé új nyelvet akart teremteni, melyen az álmok és a látomások csorbítatlanul önthetők formába, melyet nem torzít el a szavak megszokott jelentése.

Ezért olyan sorokat, mondatokat írt, melyek első olvasatra-hallásra mehökkentőek, de leginkább érthetetlenek. Célja a gondolatok és a szavak hangzásának valami bonyolult, együttes zenéjének megkomponálása lehetett. Ezzel magyarázhatjuk életművének gyérségét, hiszen a köznyelvtől eljutni ehhez az értelmén túli, hangulatokkal és érzésekkel megközelíthető szférához borzasztóan nehéz feladat. Az 1899-ben posztumusz kiadott Stéphane Mallarmé versei kötet mindössze 50 szöveget tartalmaz.

Ugyancsak ez a célkitűzés az oka az egyes alkotások hosszadalmas keletkezésének. Mallarmé műgondja még a Baudelaire-én és a Flaubert-én is túltett. Több költeményét sosem fejezte be: újabb és újabb változatokat írt belőlük, s ezzel akkor sem hagyott fel, ha egyiket-másikat kiadásra méltónak találta. Némelyik első és utolsó variáns létrejötte között húsz év is eltelt. Az életmű tanulmányozójának önkéntelen rosszindulattal juthat eszébe: ezek a versek nem az alkotói folyamat lezárulásával, hanem a költő halálával készültek el.

Legkönnyebben befogadható korai műveinek még a Baudelaire-nél gyökerező elvágódás a témája, mint például a Tengeri szél esetében. A következő költemények már az „eltávolodás után” keletkeztek, világuk a tudatosságon, sőt a tudaton túl húzódik. Közülük a leghíresebb, legnagyobb hatású az Egy faun délutánja. A költő 1865-ben kezdett dolgozni rajta, jó szokásához híven többször is átírta. Benne egy álmod örökít meg: „főhőse”, a gondtalan faun, még azt sem bánja, hogy a csábos nimfák nem veszik be erotikus játékaikba, mivel tudja, hogy övé a mediterrán nyárban tündöklő természet, az élet minden időtlenül lebegő szépsége.

Mallarmé 1890-ben

(Kép forrása: [Wikipedia](#), [New York Public Library Archives](#). Készítő: Tucker Collection).

A Faun sokáig pusztán értetlenséget, néha elutasítást váltott ki a szélesebb közönségből. 1887 körül aztán egy fiatal zeneszerző, Claude Debussy csatlakozott a keddi találkozókhoz. Debussy felfigyelt a szövevényesen kígyózó szövegre, s ihletére háromrészes zenekari művet tervezett. Habár ebből csak az első részt írta meg, az 1894-ben bemutatott mindössze tízperces Prelúd a zenetörténet kulcsművei közé emelkedett, az új komponistagenerációk örökké friss ösztönzőjévé. A 2016-ban elhunyt Pierre Boulez szerint belőle fejlődött ki a 20. század zenéje.

Mallarmé, aki gyönyörű levélben gratulált Debussynek, így vált nemcsak az irodalomban, hanem a zenében is megkerülhetetlen alakká. A hatás nem merült ki ennyiben, hiszen más Mallarmé-versekből előbb Debussy, majd Ravel komponált dalokat.

Élete vége felé a költő is közelebb került a muzsikához. Akárcsak Baudelaire-t, őt is Wagner zenedrámái kápráztatták el, legjobban a túlvilági zengésű Parsifal.

Több sikertelen kísérlet után Mallarmé 1893-ban vonulhatott nyugdíjba egészségügyi okokra hivatkozva. 1896-ban beszédet mondott Verlaine temetésén. 1897-ben jelent meg a végrendeletének és legeredetibbnek tekintett műve, az Egy kockavetés soha nem törli el a véletlent. 1898. szeptember 9-én távozott az élők sorából, váratlanul, mindössze 56 évesen.

Pusztá híre is elég lehetett ahhoz, hogy nyomába poéták új nemzedékei szegődjenek. Apollinaire őt emelte ki elődei közül. Mi, magyarok ellenben mindig is valami megközelíthetetlen különecnek tekintettük. Közép-Európa kavargó történelme, melyben a közösségek túlélése és megőrzése volt a népek sorsa, nem teremtette meg a feltételeit egy olyan lírikus kultuszának, aki megengedhette magának, hogy kivonuljon nemzete jelenéből. Ezenkívül a Nyugat folyóirat haladó szemléletű köre a számunka is hasznosítható francia poétikai tradíciót inkább Baudelaire-ben, Verlaine-ben és Rimbaud-ban fedezte fel, mint a rejtelmes Mallarmében. A fordítási nehézségek sem könnyítették meg a befogadást: Mallarmé értelmezésével még maguk a franciák sem jutnak dűlőre, ezért más nyelvekre átültetni majdnem lehetetlen. Dokumentálhatóan Tóth Árpád birkózott meg először a feladattal: az Ablakok 1917-ben jelent meg tolmácsolásában. A sort Illyés Gyula, Nemes Nagy Ágnes, Somlyó György, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és mások folytatták, de az elszigeteltséget ők sem tudták feloldani. Talán nem is kell. Lehet, hogy ez is hozzátartozik a Mallarmé-jelenséghez.

Bozó Bence Péter

Irodalom:

- Ferenczi László: Mallarmé, Stéphane. In: Világirodalmi lexikon VII. Főszerk. Király István. Bp. 1982. 658 – 660.
- Hungária irodalmi lexikon. Szerk. Révay József, Kóhalmi Béla. Bp. 1947. 341 – 342.
- Maár Judit: Mallarmé a Nyugatban. Alföld 50. (1999) 5. sz. 70 – 77.
- Stéphane Mallarmé. Poetry Foundation. Letöltés 2023. aug. 1.
- Szerb Antal: A világirodalom története I – III. Bp. 1941. III. 149 – 151.